

Förlegade teorier och statliga direktiv hinder för effektiv rehabilitering

En rapport från försäkringskassan i Stockholm om aktuell rehabiliteringsforskning ger en bild som stämmer väl överens med vår professionella verklighet. Att den inte rönt berättigad uppmärksamhet kan bero på att den går på tvärs med statsmakternas strategier för att minska sjuktalet. Att t ex påstå att sjukskrivning – i vissa fall under längre period – kan vara en förutsättning för en lyckad arbetslivsrehabilitering är som att svära i kyrkan och bli beskylld för kätteri.

JAN LIDBECK

enhetschef, överläkare, Smärtrehab, Helsingborgs lasarett
jan.lidbeck@helsingborgslasarett.se

■ I tider av politisk desperation inför accelererande kostnader för sjukförsäkringen kan man naturligtvis vänta sig högljudna diskussioner om snabba insatser för minskade sjuktalet. Inte sällan blir då de föreslagna åtgärderna kortsiktiga, ensidiga och ogenomtänkta. Detta är inte bra, men förståeligt.

Mer bekymmersamt blir det om man bortser från erfarenheter från modern rehabiliteringsforskning, vilket idag sker i hög grad. När sådan kritik framförs av den medicinska professionen inom specialiserad smärtvård och rehabilitering förbigås den i regel med tystnad. Men när försäkringskassan – statsmaktens egen myndighet för kontroll av sjukförsäkringen – framför samma kritik borde den få berättigad uppmärksamhet.

Rehabiliteringssamordnare Susanne Ekblad har förtjänstfullt i en rapport från FoU-enheten vid försäkringskassan i Stockholms län (»Rehabilitering – från tyst kunskap till profession«; Rapport nr 39, 2002) sammanställt resultat från aktuell rehabiliteringsforskning gällande bl a långvarigt sjukskrivna patienter med kronisk smärtproblematik.

Som smärtläkare med rehabiliteringsinriktning tycker jag det är angeläget att i en kort sammanfattning presentera Susanne Ekblads i dessa tider ganska beska sanningar. Jag har valt att sammanfatta med direkta citat, och författarinnan har inte haft några invändningar mot att hennes slutsatser resumeras på detta sätt. Susanne Ekblad skriver i sin FoU-rapport:

Konjunktur styr människosynen

»När behovet att begränsa kostnaderna [för statsmakten; min kommentar, JL] står i förgrunden ... [beskrivs individen]

som *bidragsbenägen med svag arbetsetik, ansvarslös och oföretagsam* [min kursivering, JL] ... Att skärpa reglerna ses som ett sätt att öka motivationen till en starkare arbetsetik och samtidigt minska kostnaderna. Vidare betonas en mer strikt medicinsk inställning till rehabilitering och nedsättning av arbetsförmåga.«

Flexibelt sjukdomsbegrepp

»Beträffande sjukdomsbegreppet hävdar man [inom rehabiliteringsforskningen] att sjukdomsbegreppet måste vara flexibelt och svara mot tidens krav. Det gäller framför allt symtomdiagnoser och psykosociala faktorerets betydelse ... Man anger som ett av de starkaste argumenten för att utvidga sjukdomsbegreppet att rehabiliteringsarbetet förbättras *om hänsyn tas till alla faktorer som sätter ned arbetsförmågan* [min kursivering, JL].«

Myten om somatisering

»... inom försäkringskassan [finns] föreställningar kring somatisering som påminner om dem man hade inom den tidiga psykosomatiken. Man skiljer mellan riktiga fysiska sjukdomar och sådana som inte på samma sätt är riktiga sjukdomar och som man tänker sig ha psykiskt ursprung. Ett exempel är ont i ryggen utan några röntgenfynd ... Här finns en utbredd föreställning att individen somatiserar för att uppnå andra syften, vanligtvis att slippa arbeta. Aktuell forskning stöder inte detta sätt att se på somatisering ... Psyke och kropp påverkar varandra på ett komplicerat sätt och det finns inget stöd för att sjukdom eller symptom skulle kunna framkallas för att människor skall slippa arbeta. Myten om somatisering leder till att människor känner sig kränkta och missförstådda.«

Tidig rehabilitering en annan myt

»Det finns en uppsättning 'sanningar' [utgående från statsmakten] som inte har

något stöd i dagens forskning, men som lever kvar som axiom. Att tidig rehabilitering är bäst är ett sådant axiom. Det har inte gått att visa att tidig rehabilitering är bättre än senarelagd ... Rehabilitering innebär för många människor en omställningsprocess som ofta har livsavgörande betydelse. Ibland måste den omställningsprocessen få ta tid ... Myten om att tidig rehabilitering alltid är bäst, som *genom statliga direktiv och ständiga upprepningar fått karaktären av sanning, leder till att människor jagas in i en onödig pensionering* ... [Rehabiliteringsmedicinsk forskning har visat att alltför tidig, ogenomtänkt och forcerad arbetslivsrehabilitering/arbetsträning riskerar att slå ut individen från arbetslivet för gott; min kursivering och kommentar, JL].

Inaktuell sjukrollsteori från 1950-talet

»Att den försäkrade gått in i en sjukroll som passiviserar är en annan av de ofta upprepade 'sanningar' som förekommer. Detta begrepp har ansetts ha ett stort förklaringsvärde och används i alla möjliga sammanhang ... Sjukrollen an-

” Även 1990–1993 framfördes förslag till snabba insatser på bräcklig vetenskaplig grund. På vår klinik såg vi patienter som, med hot om indragen sjukpenning, tvingats genomgå oprofessionell »ryggrehabilitering« finansierad med statliga Dagmarmedel. En hel del hade härigenom blivit sjuka-re och slagits ut från arbetsmarknaden.

vänds som en förklaring till att sjukskrivningar blir långa och som ett skäl att människor anses sakna motivation att gå tillbaka till arbetet. Sjukrollen anses ge sjukdomsvinster och gör att människor snabbt vänjer sig vid att slippa arbeta och får en identitet som sjuka och hjälpbehövande. Sjukrollsteorin härstammar från 1950-talet, den har kritiserats hårt och är inte längre särskilt aktuell.«

»Motivation« som destruktivt begrepp

»Ett annat 'axiom' är att sjukskrivna har dålig motivation, vilket ses som en stabil personlighetsegenskap och som är ett problem ... Att vara motiverad är bra, att vara omotiverad är inte bra. I värsta fall kan 'att vara motiverad' likställas med en person som helt enkelt vill det som handläggare tycker att han ska vilja. Motivation blir då ett mycket subjektivt begrepp som kan användas på ett för den sjukskrivna destruktivt sätt. Det som handläggaren uppfattar som bristande motivation hos den sjukskrivna kan användas som skäl till indragning av sjukpenning ... Detta sätt att se på motivation överensstämmer inte med dagens forskning ... som ser motivation som ett svår-fångat begrepp ... som ses mer som beroende av situationen och inte som en stabil egenskap.«

Lagstiftningen har inte hängt med

»[dagens] sjukförsäkringslagstiftning med sin sk renodling av de medicinska faktorerna, överensstämmer inte med vare sig vetenskap eller beprövad erfarenhet.«

Diskussion och förslag till ändringar

Försäkringskassan genom Susanne Ekblad avrundar sin FoU-rapport med en slutdiskussion:

»I en tid då det nästan råder panikstämning inför ökande sjukskrivningstal står det klart att individperspektivet och helhetssynen på människan blivit än viktigare att betona ... Politiska övergripande lösningar med ett perspektiv uppifrån riskerar att missa individperspektivet som är avgörande för en god kvalitet i rehabiliteringsarbetet.«

»Det får inte fortsätta som idag när gamla förlegade teorifragment och upprepade statliga direktiv får karaktären av sanningar och mytbildning får ersätta verklig kunskap. Man kan ... jämföra med sjukvården och försöka föreställa sig hur det skulle se ut om sjukvården hade ett lika svalt intresse för ny kunskap som socialförsäkringen har.«

»Lagstiftningen behöver ändra sin riktning där den mer står i samklang med vetenskap och beprövad erfarenhet [min kursivering, JL]. Tanken att de medi-

”
Det finns vägledande dokumentation från vetenskaplig rehabiliteringsforskning.

Men den tycks väga lätt när politik och kortsiktig ekonomi tillåts råda, vilket försäkringskassans egen rapport har visat.

cinska faktorerna kan renodlas i rehabilitering är otidsenlig. En helhetssyn på människan i rehabiliteringssammanhang bör även tydliggöras i lag. Lagen och tillämpningsföreskrifterna bör vara utformade så att den ger ett större utrymme för individens egna deltagande och ett större utrymme för professionella bedömningar.«

Mina kommentarer

Så långt citaten ur rapporten. Det är en anmärkningsvärd men med vår professionella verklighet väl överensstämmande bild av problematiken som försäkringskassan presenterar. Vart har detta dokument tagit vägen i den aktuella debatten? Innehållet sammanfattar ju på ett klargörande sätt resultat från modern rehabiliteringsforskning. Regering, riksdagsutskott, enskilda politiker samt Riksförsäkringsverket och dess försäkringsläkare borde rimligen reagera och vara intresserade av detta dokument.

Men – många av slutsatserna går på tvärs med statsmaktens strategier för att minska sjuktalet. Att idag t ex påstå att sjukskrivning – i vissa fall även under en längre period – kan vara en förutsättning för lyckad arbetslivsrehabilitering är som att »svära i kyrkan« och bli beskylld för kätteri. Men faktum kvarstår att sådan selektiv sjukskrivning för många patienter med långvarigt smärtlidande har vetenskapligt stöd.

Läget lika allvarligt för tio år sedan

Försäkringskassans rapport innehåller egentligen inga nya sanningar för den som ser med öppna ögon. Dagens grälla tonläge med ensidighet och generaliseringar är detsamma som igår. Sjukskrivningsläget var nämligen lika prekärt 1990–1993. Även då framfördes förslag till snabba insatser på bräcklig vetenskaplig grund. På vår klinik såg vi patienter som, med hot om indragen sjukpenning, tvingats genomgå oprofessionell »ryggrehabilitering« finansierad med statliga Dagmarnedel. En hel del hade härigenom blivit sjukare och slagits ut från arbetsmarknaden.

»ryggrehabilitering« finansierad med statliga Dagmarnedel. En hel del hade härigenom blivit sjukare och slagits ut från arbetsmarknaden.

Dokumentation tycks väga lätt

Idag tycks man inte vilja se i backspegeln. Och ingen frågar efter hur vetenskapligt grundad smärtrehabilitering skall genomföras för optimala resultat även för samhället – ytterst i form av återgång till arbetslivet. Det finns sålunda vägledande dokumentation från vetenskaplig rehabiliteringsforskning. Men den tycks väga lätt när politik och kortsiktig ekonomi tillåts råda, vilket försäkringskassans egen rapport har visat.

*

En mer omfattande sammanfattning av rapporten kan beställas på e-postadress: jan.lidbeck@helsingborgslasarett.se

*

Potentiella bindningar eller jävsförhållanden: Jag har inga bindningar till försäkringskassan i Stockholms län, annan myndighet eller politiskt organ.